

компонент рішення, орієнтований на отримання та переробку необхідної в процесі консультування оперативної інформації; б) Ра – когнітивно-предиктивний компонент рішення, забезпечуючий трансформацію, аналіз отриманої інформації та побудову перспективних професіографічних моделей; в) Рд – конативний компонент рішення, відповідає за виробку системи можливої, потенціальної системи дій по реалізації варіанта особистого професіонального плану.

3. Прийняття рішення представляє собою універ-

ЛИТЕРАТУРА

1. Акофф Р. Искусство решения проблем: Пер. с англ. / Р. Акофф. – М.: Мир, 1982. – 224 с.
2. Карпов А.В. Психология принятия решений в профессиональной деятельности / А.В. Карпов. – Ярославль, 1991. – 152 с.
3. Колесникова Г.И. Психологическое консультирование / Г. И. Колесникова. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. – 288 с.
4. Юксвярав Р. К. Управленческое консультирование: теория и практика / Р. К. Юксвярав, М. Я. Хаббакук, Я. А. Лейман. – М.: Экономика, 1988. – 240 с.
5. Красило А.И. Психологическое консультирование: проблемы, технологии; [учеб. пособ.] / А. И. Красило. – М.: Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та; Воронеж: Изд-во НПО "Модэк", 2007. – 504 с.
6. Санников А.И. Технологии профессионального консультирования / А.И. Санников // Психолого-социологические технологии в современном менеджменте: [учеб. пособ.] / С. Р. Гриневецкий, И. Н. Агеева, С. Е. Шувалов, и др. – К.–Одесса: СМІЛ, 2005. – С. 278–307.
7. Санников А.И. Проблема разработки и сопровождения информационно-смыслового компонента

сальную форму организации человеческой активности, устойчивую структурную организацию компонентов и выполняет функцию активного преобразования личностью профессионального консультанта внешней среды, представленной в данный момент конкретной ситуацией клиента.

4. Принятие решений рассматривается как специфическая форма деятельности – деятельности принятия решений, которая охватывает все уровни ее структуры. В его реализации актуализируются основные компоненты структуры личности принимающей решения.

технологии профессионального консультирования / А.И. Санников // Наука і освіта. Спецвипуск "Психологія особистості: теорія, досвід, практика". – 2007. – №8–9. – С. 165–169.

8. Санников А.И. Психологический конфликт в контексте профессионального консультирования / А.И. Санников // Розвиток особистості професіонала в умовах соціально-освітніх трансформацій суспільства: теорія і практика: матер. міжн. наук.-практ. конф. (7–8 травня 2007 р.). – Одеса: СМІЛ, 2007. – С. 73–78.

9. Скитяева И.М. Профессиональное консультирование / И. М. Скитяева // Психология труда: [учеб. для студ. высш. учеб. завед.] / Под ред. проф. А.В. Карпова. – М.: Изд-во Владос-ПРЕСС, 2003. – С. 293–302.

10. Исмагилова Ф.С. Основы профессионального консультирования: [учеб. пособ.] / Ф. С. Исмагилова. – М.: Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та; Воронеж: Изд-во НПО "МОДЭК", 2003. – 256 с.

11. Приймак В. М. Прийняття управлінських рішень: [навч. посіб.] / В. М. Приймак. – К.: Атіка, 2008. – 240 с.

Подано до редакції 27.03.13

УДК 159. 943

Р. Т. Сімко

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ПСИХОМОТОРНИМИ ЯКОСТЯМИ СУБ'ЄКТА Й ЕФЕКТИВНІСТЮ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

У статті розкриті особливості взаємозв'язків між психомоторними якостями працівників патрульно-постової служби міліції та ефективністю їх професійної діяльності. Доведено, що емоційна стійкість, здатність до переробки інформації та точність відтворення дій у психомоторних виявах сприяє ефективності діяльності суб'єкта в екстремальних умовах.

Ключові слова: психомоторні якості, ефективність діяльності, екстремальні умови, патрульно-постова служба міліції.

У сучасному світі існує багато професій екстремального профілю, для успішного оволодіння якими людині необхідна сукупність як психологічних, так і моторних якостей [1; 4; 10]. Однією з таких діяльностей є робота патрульно-постової служби міліції (ППСМ).

Формування професійної придатності співробітників ППСМ буде більш ефективним, якщо розвивати психомоторні якості, необхідні для роботи в екстремальних умовах [3; 6; 7]. Дослідження психомоторних показників, що зумовлюють ефективність діяльності працівни-

ків ППСМ в екстремальних ситуаціях, є важливим науковим і практичним завданням психології.

Розв'язання цього завдання започатковане у працях В.В. Клименка [3], О.Р. Малхазова [8], А.І. Шинкарюка [14], С.І. Лазуренка [5] та інших. Вони розкрили основні закономірності та механізми функціонування психомоторики людини. Водночас особливості проявів психомоторних якостей співробітників ППСМ в екстремальних умовах діяльності вивчені недостатньо.

Мета статті – емпірично дослідити особливості взаємозв'язків між психомоторними якостями працівників ППСМ та ефективністю їх діяльності в екстремальних умовах.

В експериментах брали участь 178 співробітників ППСМ. Ефективність діяльності кожного працівника ППСМ в екстремальних умовах оцінювали три експерти за 12-бальною шкалою (вираховувався середній результат). Всі експерти мали досвід роботи в підрозділах ППСМ не менше семи років і досвід моніторингу ефективності професійної діяльності (зокрема і в екстремальних ситуаціях) конкретного досліджуваного не менше трьох років.

За результатами експертної оцінки всі досліджувані були поділені на три групи. Першу групу склали працівники ППСМ з високим рівнем ефективності професійної діяльності в екстремальних умовах, другу – з середнім рівнем, третю – з низьким.

Проведені нами дослідження (порівняння експертної оцінки ефективності діяльності співробітників ППСМ в екстремальних умовах і діагностики психомоторних якостей) дозволяють стверджувати, що для імовірнісної оцінки придатності співробітників ППСМ до роботи в екстремальних умовах суттєве значення мають три групи психомоторних показників.

Перша група характеризує емоційну стійкість суб'єкта у процесі виконання психомоторних дій. Ми досліджували її за показниками перебудови сенсомоторного стереотипу письма в умовах змагань. Методика, розроблена К.К. Платоновим [11], – модифікація. Досліджуваний під диктовку записував 10 фраз на прямих лініях зі звичайною для себе швидкістю і зручним (звичним) розміром літер. Після цифри 1 він записував "Писати потрібно акуратно", 2 – "Писати потрібно швидше", 3 – "Охорона правопорядку", 4 –

"Патрульно-постова служба", 5 – "Координація рухів мільйонера", 6 – "Психомоторні дії людини", 7 – "Психомоторні якості мільйонера", 8 – "Перебудова сенсомоторного стереотипу", 9 – "Ефективність професійної діяльності", 10 – "Професійна діяльність мільйонера". Час запису всіх фраз фіксувався.

Після цієї підготовки до дослідження обстежуваний максимально швидко переписував кожну фразу між відповідними парами хвилеподібних ліній. Кожна літера мала доторкатися і до верхньої, і до нижньої лінії, не перетинаючи її і без пропусків. Отже, розміри літер постійно змінювались. Літери в словах повинні бути з'єднані. Експериментатор фіксував час написання всіх 10 фраз між хвилеподібними лініями.

Час координації рухів вираховувався шляхом віднімання часу записів всіх фраз на прямих лініях від часу записів всіх фраз між хвилеподібними лініями. Вираховувалася також помилка координації рухів – загальна кількість пропусків і перетинань. Далі досліджувані (всіх груп) були розділені на підгрупи, зазвичай, по 11-12 осіб (15 підгруп). Учасники кожної підгрупи, змагаючись між собою, виконували завдання одночасно. Визначаючи місце кожного обстежуваного в підгрупі, ми здійснювали їх ранжування за кожним показником окремо, а потім додавали їх місця і отримували загальний показник. Що менша у обстежуваного сума місць зайнятих ним в підгрупі за показниками часу і помилкою координації рухів, то вища емоційна стійкість у психомоторних діях. У кожній підгрупі також вираховувалися середні показники часу координації і помилки координації, за їх результатами здійснювалися два відповідні ранжування, а потім (за сумою зайнятих місць) загальне ранжування у заочних змаганнях між підгрупами. Учасників експерименту завчасно повідомляли про змагання між підгрупами. Усвідомлення суб'єктом того, що індивідуальний результат впливає не тільки на персональне місце в підгрупі, а й на місце команди загалом з-поміж інших підгруп викликало сильне нервово-психічне напруження досліджуваних.

Середні результати часу і помилки координації рухів досліджуваних з різним рівнем ефективності професійної діяльності в екстремальних умовах представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Вияв часу і помилки координації рухів співробітників ППСМ з різним рівнем ефективності професійної діяльності в екстремальних умовах

Рівень ефективності професійної діяльності в екстремальних умовах	Час запису всіх фраз на прямих лініях, с $M \pm m$	Час запису всіх фраз між хвилеподібними лініями, с $M \pm m$	Час координації, с $M \pm m$	Помилка координації, п $M \pm m$
Високий рівень	176,52±1,19	465,27±2,11	288,75±1,52	87,51±2,41
Середній рівень	183,24±0,98	532,32±1,95	349,08±1,27	96,39±2,56
Низький рівень	192,17±1,22	603,45±2,04	411,28±1,47	132,65±2,68

Отже, у працівників ППСМ з високим рівнем ефективності професійної діяльності в екстремальних умовах зафіксовані кращі показники часу і помилки координації, ніж у досліджуваних інших груп.

Друга група психомоторних показників характеризує здатність до психомоторної переробки інформації, яка визначається за ступенем концентрації зорової уваги та стійкістю уваги в роботі, що потре-

бує її розподілу і перемикання.

Застосовувались методи "переплутані лінії" та коректурна проба [9; 12; 13]. Ми виходили з того концепту, що увага є динамічною стороною всіх психічних пізнавальних процесів, які беруть участь у переробці інформації, та з положення, що в пізнавальній діяльності значну роль відіграють м'язові рухи. Спрямованість і концентрація свідомості суб'єкта на об'єкті забезпечує його адекватне відображення упродовж певного часу, необхідного для виконання діяльності чи спілкування. За екстремальних умов діяльності адекватність психомоторної переробки інформації може знижуватися і найбільш інформаційно важливими показниками її погіршення можна вважати концентрацію і стійкість уваги.

Уважність як риса особистості професійно важлива для співробітників ППСМ.

Дослідження ступеня концентрації зорової уваги ми здійснювали в підгрупах з 11-12 осіб, застосовуючи спеціальні бланки [12] та секундоміри. Обстежуваним зачитували інструкцію, в якій пояснювалось, що в бланку є 25 переплутаних ліній, які розпочинаються зліва і закінчуються праворуч. Потрібно відстежити траєкторію кожної лінії та записати праворуч, там, де вона закінчується, її номер (у від-

повідному квадраті). Послідовність відстеження: перша лінія, друга тощо. Заборонялося допомагати собі пальцями чи олівцями. Працювати потрібно було швидко і без помилок (в умовах дефіциту часу). Коли досліджуваний завершував простежувати задані траєкторії, він піднімав руку, експериментатор повідомляв час, а обстежуваний записував його в нижній частині бланка. По завершенню роботи кожного досліджуваного запитували про те, як, на його думку, він виконав завдання, чому саме так він думає, які труднощі відчував під час роботи.

Опрацювання результатів полягало в підрахунку показника успішності виконання завдання (Y) за фо-

рмулою
$$Y = T \cdot \frac{25}{N_{\text{пр}}}$$

де T – час виконання завдання в хвилинах, а $N_{\text{пр}}$ – кількість правильно відстежених ліній. Помилки у відстежуванні ліній і значний час пошуку, тобто низькі показники успішності виконання завдання свідчать про слабку концентрацію уваги і навпаки. Надалі ми розраховували середні показники успішності виконання завдання з концентрації зорової уваги для груп з високою, середньою та низькою ефективністю професійної діяльності в екстремальних умовах (табл. 2).

Таблиця 2

Вияв концентрації зорової уваги у співробітників ППСМ з різним рівнем ефективності професійної діяльності в екстремальних умовах

Рівень ефективності професійної діяльності в екстремальних умовах	Час виконання завдання (Т у с) M±m	Кількість правильно простежених ліній $N_{\text{пр}}$ M±m	Успішність виконання завдання (Y) M±m
Високий рівень	448,77±2,14	20,83±0,59	8,98±0,30
Середній рівень	537,36±2,83	19,97±0,81	11,20±0,37
Низький рівень	612,51±2,72	16,79±0,95	15,21±0,43

Отже, у співробітників з високим рівнем ефективності професійної діяльності в екстремальних умовах зареєстровані кращі показники успішності виконання завдання з концентрації зорової уваги.

Дослідження стійкості уваги в роботі, що потребує її розподілу і перемикання, ми здійснювали в тих самих підгрупах з 11-12 осіб, застосовуючи спеціальні бланки коректурних проб [12] та секундоміри. Обстежуваним зачитувалася інструкція, в якій пояснювалось, що літери в рядках потрібно переглядати зліва направо і закреслювати чи підкреслювати ті з них, які називав експериментатор. Виконувати роботу потрібно було якомога швидше і водночас намагатись не допускати помилок. Коли закінчувався один бланк, досліджувані брали наступний і продовжували роботу.

Експериментатор пояснив, що спочатку потрібно буде підкреслювати літеру "К" і викреслювати літеру "И" до того моменту, поки він не скаже слово "Риска!", далі обстежувани мали провести пряму вертикальну лінію в тому місці рядка де вони працювали, коли почули команду "Риска!", і продовжити роботу, вже підкреслюючи літеру "И" та викреслюючи "К". За отримання наступної команди "Риска!" (яка надходи-

ла щохвилини) необхідно було знову змінити спосіб роботи на протилежний (підкреслювати літеру "К" і викреслювати літеру "И") аж до завершення роботи (умови обмеження часу – 10 хвилин). Експериментатор демонстрував, як потрібно працювати, і переконувався, чи всі зрозуміли інструкцію. По завершенню роботи, як і в попередньому експерименті, кожного досліджуваного запитували про те, які труднощі він відчував за час роботи, як, на його думку, він виконав завдання (чи встиг переглянути багато рядків, чи допустив багато помилок).

Опрацювання результатів полягало в підрахунку

коефіцієнта правильності (В) за формулою
$$B = \frac{c-w}{c+o}$$

де С – кількість правильно підкреслених і перекреслених літер, W – кількість неправильно підкреслених і перекреслених літер, О – кількість помилково пропущених літер, а також коефіцієнта продуктивності (Е) за формулою: $E = S \cdot B$, де S – кількість переглянутих літер. Ці змінні підраховувались після кожної хвилини роботи, загальні – за 10 хвилин роботи для кожного досліджуваного. Надалі ми розраховували середні результати для груп з високим, середнім та низьким

рівнем ефективності професійної діяльності. Отримані результати за цією методикою узгоджуються з результатами, отриманими за допомогою методики "переплутані лінії".

Порівняння кількості помилок і кількості переглянутих літер дало можливість зробити припущення про ймовірну установку досліджуваного на швидкість чи на точність роботи.

Вивчалась і динаміка уваги досліджуваних. Зміна (збільшення чи зменшення, коливання) кількості переглянутих літер і кількості помилок щохвилино особливо інформативна, якщо порівнювати 1-2-гу, 5-6-у і 9-10-у хвилини. Збереження коефіцієнта продуктивності свідчило про стійкість уваги, його зниження свідчило про її нестійкість, виснаження. Зростання уваги до 5-6-ї хвилини порівняно з 1-2 хвилинами роботи і наступне повернення до вихідного рівня на 9-10 хвилини свідчило про значну стійкість уваги.

Третя група психомоторних показників характеризує точність відтворення рухів, зокрема у просторі, яка визначається точністю сприймання рухів і пам'яттю на рухи, досліджувалась нами за допомогою ходьби на 7 метрів – тесту, розробленого В.В. Клименком [2].

На підлозі спортивної зали рулеткою відмірялась відстань, що дорівнювала 7 метрам, і означувалась двома лініями. Обстежуваний ставав на початку цієї відстані так, що носки взуття ледь-ледь торкалися стартової лінії. Далі він отримував завдання звичайною ходою пройти 7 метрів і зупинитися так, щоб носки взуття ледь-ледь торкалися фінішної лінії. Зазвичай, останній крок був неповний. Досліджуваний контролював свої рухи зором, а також мав запам'ятати м'язові відчуття кожного кроку, оскільки у 10 наступних спробах потрібно було відтворити рухи без зорового контролю. В ходьбі із заплющеними очима, зазвичай, швидкість зменшувалась, зростала напруженість і скутість рухів, а, як наслідок, відтворювані рухи відрізнялися від еталонних. Експериментатор вимірював помилку в сантиметрах. Якщо обстежуваний не доходив до фінішної лінії – помилка зі знаком мінус, а якщо переходив – помилка зі знаком плюс. Усі 178 досліджуваних були поділені на ті самі 15 підгруп, зазвичай, по 11-12 осіб у кожній. Сумарна похибка у всіх 10 спробах без зорового контролю і середній показник похибки підраховувались для кожного досліджуваного (без урахування знака помилки). Також вираховувались середні помилки в групах з різними рівнями ефективності професійної діяльності в екстремальних умовах.

Звертає на себе увагу той факт, що образ рухів ходьби на 7 метрів добре зберігається в пам'яті як певний еталон. Автор методики наголошує, що він майже не змінюється біля 60 днів [2, с. 39]. Відтак цілком достатньо одного проходження еталонної дистанції із зоровим контролем. Навіть більше, повторне проходження 7 метрів з заплющеними очима не дасть можливості перевірити ефективність довгот-

ривалої пам'яті, а також може викликати негативне змішування старого і нового образів рухів.

Особливу увагу досліджуваних необхідно звернути на те, щоб вони не рахували кількість кроків, а прагнули до точності відображення "кінетичної мелодії" рухів. Підрахунок кроків і розгортання образу пам'яті – це два різні процеси і їх одночасне застосування призводить до згасання частини інформації (інтерференція образів). Похибка відтворення простору за таких умов зростає.

Після кожної спроби досліджувані намагаються внести у свої рухи в наступних спробах певні корекції. Зазвичай, за нормального стану психомоторики суб'єкта похибка від спроби до спроби зменшується. Пояснити це можна тим, що діє кільцева схема керування рухами на основі зворотних зв'язків і корекцій. Більшість досліджуваних вносять корекції у всі кроки, що свідчить про цілісність еталонного образу рухів і його більшу ефективність, ніж корекція останнього кроку (тактика окремих обстежуваних).

На думку автора тесту, за відтворення еталону ходьби на 7 метрів нормою можна вважати помилки ± 15 см. Це свідчить про достатній рівень психомоторних здібностей. За високого рівня психомоторних здібностей помилки не перевищують 2-3 см.

Точність психічного відображення простору за ходьби на 7 метрів є досить стійким показником і майже не змінюється зі зміною часу вимірювання і перенесених доступних навантажень.

Важливо зрозуміти, що ходьба є, з одного боку, виразником стану особистості (хода і її різновиди), а з другого – найбільш автоматизованою навичкою індивіда.

В.В. Клименко, пропонуючи відстань ходьби 7 метрів, виходив з тих міркувань, що оперативна пам'ять людини може утримувати 7 ± 2 одиниці інформації. Для проходження 7 метрів людина має зробити 8-9 кроків, кожен з яких можна вважати одиницею інформації. Відтак тест передбачає випробування досліджуваних на межі можливостей їх оперативної пам'яті (перед виконанням ходьби її образ потрібно перенести з довготривалої в оперативну пам'ять). Щоправда, після утворення моделі цілісної дії тест можна вважати однією одиницею інформації.

Важливою є стабільність у повторенні спроб. Можна стверджувати, що попадання в зону ± 15 см є нормою тоді, коли воно підтверджується у всіх десяти спробах. Значні похибки свідчать про втому чи перевтому, хронічну перевтому (стрибки в результатах $\pm$ від 30 до 100 см) або про відсутність спроби осмислити рухи, наповнити дію думкою.

Перехід фінішної лінії може свідчити про переважання збудження обстежуваних, а помилка у відтворенні простору зі знаком мінус – про переважання гальмування. Проте це тільки гіпотетичне припущення, а не обґрунтований діагноз, який, як відомо, може бути поставлений на основі відтворення малих і великих амплітуд на кінематометрі (чи в інших умовах).

Експериментальні результати представлені в табл. 3.
Отже, у працівників ППСМ з високим рівнем ефективності професійної діяльності в екстремальних

умовах зафіксовані кращі показники точності відтворення просторових характеристик рухів, ніж у досліджуваних інших груп.

Таблиця 3

Вияв точності відтворення просторових характеристик рухів (в см) у співробітників ППСМ з різним рівнем ефективності професійної діяльності в екстремальних умовах

Рівень ефективності професійної діяльності в екстремальних умовах	Точність відтворення просторових характеристик рухів, М±m
Високий рівень	12,34±1,08
Середній рівень	15,25±1,29
Низький рівень	27,48±1,82

Висновки. 1. Для співробітників патрульно-постової служби міліції з високим рівнем ефективності професійної діяльності в екстремальних ситуаціях характерною є емоційна стійкість у процесі перебудови психомоторного стереотипу письма в умовах змагань, які зумовлюють нервово-психічне напруження досліджуваних.

2. Працівники патрульно-постової служби міліції з високим рівнем ефективності професійної діяльності в екстремальних умовах характеризуються розвинутою

здатністю до психомоторної переробки інформації, яка зумовлюється високим ступенем концентрації зорової уваги та її стійкістю в роботі, що потребує розподілу і переключення свідомості в умовах дефіциту часу.

3. Точність сприймання, запам'ятовування і відтворення рухів за просторовими характеристиками краща в тих співробітників патрульно-постової служби міліції, які характеризуються високим рівнем ефективності професійної діяльності в екстремальних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ильин Е. П.* Психомоторная организация человека: учебник для вузов / Е.П.Ильин. – СПб.: Питер, 2003. – 384 с.

2. *Клименко В. В.* Психомоторные способности юного спортсмена / В.В. Клименко. – К.: Здоров'я, 1987. – 165 с.

3. *Клименко В. В.* Механізми психомоторики людини / В.В. Клименко. – К., 1997. – 192 с.

4. *Корольчук М.С.* Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 580 с.

5. *Лазуренко С.І.* Розвиток психомоторних якостей студентів технічних ВНЗ / С.І. Лазуренко. – К.: ДП Інформаційно-аналітичне агентство, 2010. – 195 с.

6. *Леонова А.Б.* Основные подходы к изучению профессионального стресса / А.Б. Леонова // Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология. – 2000. - № 3. – С. 4-21.

7. *Маклаков А.Г.* Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях / А.Г. Маклаков // Психологи-

ческий журнал. – 2001. – Т.22, № 1. – С. 16-24.

8. *Малхазов О. Р.* Психологія та психофізіологія управління руховою діяльністю: монографія / О.Р. Малхазов. – К.: Євролінія, 2002. – 320 с.

9. *Марищук В.Л.* Методики психодіагностики в спорті / В.Л. Марищук, Ю.М. Блудов, В.А. Плахтиенко, Л.К. Серова. – М.: Просвещение, 1984. – 192 с.

10. *Озеров В.П.* Психомоторные способности человека / В.П. Озеров. – Дубна: Феникс+, 2002. – 320 с.

11. *Платонов К. К.* Психологический практикум / К.К. Платонов. – М.: Высшая школа, 1980. – 165 с.

12. Практикум по общей психологии: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / А.И. Абраменко, А.А. Алексеев, В.В. Богословский и др.; под ред. А.И. Щербакова. – 2-е изд., пераб. и доп. – М.: Просвещение, 1990. – 288 с.

13. *Сосновский Б.А.* Лабораторный практикум по общей психологии / Б.А. Сосновский. – М.: Просвещение, 1979. – 157 с.

14. *Шинкарьюк А. І.* Психомоторно-рівнева структура активності та свободи суб'єкта / А. І. Шинкарьюк. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – 448 с.

Подано до редакції 11.02.13